

דברי חכמים בדיוק נשמעים

מאת: הרב מאיר שמעון עשור

המשנה באבות¹ מביאה את רבי יוסי בן יועזר איש צרדה שאומר, "יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם". וכל כך למה? זאת על מנת שנלמד מחכמתם והשקפותיהם של חכמים, מדרך התנהלותם ומצורת חשיבתם והתייחסותם לכל דבר ועניין. פעולות אלה הן שימוש תלמידי חכמים המהווה אימון לחשיבה יהודית תורנית נכונה, שמטרתה הסופית דבקות בה'. מדברי רבותינו רבי יוסי בן קיסמה² במשנה ומסדר המשניות רבי יהודה הנשיא, ניתן ללמוד רבות מדיוק המילים בתיאור דבריו של רבי יוסי בן קיסמה, וזאת כתוצר נוסף וחשוב ללימוד המשניות בפרקי אבות. המשנה אומרת:

"אמר רבי יוסי בן קיסמה: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום. אמר לי רבי מאיזה מקום אתה? אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו, ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות? אמרתי לו, בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה, לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד וכו'".

משנה זו מעוררת תמיהות ושאלות רבות בקרב המפרשים, ונראה כי כל תשובה לשאלה במשנה זו מחכימה ומלמדת אורחות חיים ומוסר.

"פעם אחת הייתי מהלך בדרך"

שאלה ראשונה: לשם מה צריך היה רבי יוסי לספר לנו שפעם אחת היה הוא בדרך? פרט שנראה לכאורה פחות חשוב לעצם הסיפור.

תשובה: ציון הפרט הזה מוכיח לנו, כי לדידו של רבי יוסי מדובר בפעולה נדירה. שכן רבי יוסי אינו יוצא לדרך ומכלה את זמנו בבטלה ועוד שכבר אמרו בפרקי אבות³ "הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה, הרי זה מתחייב בנפשו". מסתבר אם כן, כי מוכרח היה רבי יוסי לצאת לדרך לשם מטרה חשובה כלשהי. במדרש שמואל כתב: "שכל ימיו היה יושב באהלה של תורה, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וזוהי הפעם היחידה שיצא לדבר מצווה או לצורך פרנסה".

וזה בא ללמדנו שרק פעם אחת יצא לדרך וכבר בא יצר הרע לנסותו ולפתותו לעזוב את העיר שחכמים וסופרים גרים בה ולעבור למקום שרחוקים שם מתורה ומצוות.

וזה שאמר "ופגע בי אדם אחד"

שאלה שניה: מדוע רבי יוסי מתנסח בלשון ופגע בי אדם אחד, כלום רבי יוסי לא 'פגע' בו באותה מידה?

תשובה: אפשר לשער כי אותו אדם ידע על תכונותיו של רבי יוסי לצאת לדרך והוא המתין וארב לו בדרכים. אם לא תאמר כן, מדוע לא פנה בהצעתו הכל כך חשובה ומכובדת, ישירות לרבי יוסי בישיבה או בביתו? יצר הרע אורב לאדם משעת יציאתו כפי שנאמר "לפתח חטאת רובץ". הפיתוי לחטוא ממתין כבר ביציאה מפתח הבית.

¹ פרקי אבות, (פרק א משנה ד)

² אבות פרק ו משנה ט.

³ אבות, (פרק ג משנה ד), בשם רבי חנינא בן חכנאי.

עוד אפשר לומר שהלשון "פגע בי" מתקשר למשמעות שלילית, שנאמר "תנא דבי רבי ישמעאל אם פגע בך מנוול זה (יצה"ר) משכחו לבית המדרש, אם אבן הוא נימוח, אם ברזל הוא מתפוצץ". ומצד שני, לגבי יעקב אבינו כתוב⁵ "ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש וייקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא" "ויפגע במקום" אומרת הגמרא⁶ "ואין פגיעה אלא תפלה" ומכאן נראה כי ישנה גם משמעות חיובית למילה.

לכאורה ניתן לפרש את הלשון במשנתנו "ופגע בי אדם אחד" לחיובי או לשלילי, אבל נראה כי רבי יוסי בן קסמא פרש את האירוע כשלילי מאחר שמאפייני הפגישה עם האדם הזה היו כפי שמתנהג יצר הרע, האדם יוזם ופעיל, מפריע לרב בלימוד, מפתיע בדיוק כמו יצר הרע, "אם פגע בך מנוול זה", מה שאין כן באירוע עם יעקב אבינו שהוא פגע במקום, דהיינו הוביל את המהלך ושלט באירוע. בנדון שלנו נראה שהפגיעה-מתקשרת יותר לצד השלילי.

ממשיכה המשנה "ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום" מדוע עובדה זו חשובה ומה היא באה ללמדנו?

שאלה שלישית: לשם מה המתין רבי יוסי שהאיש יקדים לו שלום ולא פתח הוא בברכת שלום כמו כמנהג אנשי התורה והחסידים המקדימים שלום לכל אדם, כמו שאומרת המשנה באבות: "הוי מקדים בשלום כל אדם"?

תשובה: מן הסתם רבי יוסי בן קיסמא היה עסוק בלימוד גם בדרך כמו שצוינו בתורתנו⁸ "ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך" ולכן השלום של אותו אדם היה פגיעה, כלומר בפתאומיות. רבי יוסי היה מחויב להשיב לו, שכן אם אדם מחויב להקדים שלום כל שכן להשיב.

אמר לי: רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני- שאלתו של אותו אדם על מקום מגורי רבי יוסי תמוהה, וגם תשובתו של רבי יוסי נראית כאינה הולמת את השאלה, שהרי האיש לא התעניין לאופי תושבי מקומו של רבי יוסי אלא לשם או מיקום עירו. הוא שאל על מקום גאוגרפי ואילו רבי יוסי עונה לו על השכלתם ותעסוקתם של אנשי העיר. תשובתו של רבי יוסי, אגב, מספקת למרבה הפליאה את אותו איש.

שאלה רביעית: מה פשר הדו - שיח בין הצדדים ?

תשובה: אפשר לומר שרבי יוסי ענה תשובה קצרה העונה על שתי שאלות ביחד, על השאלה ששאל "רבי מאיזה מקום אתה" שנראית כחסרת משמעות ועל השאלה שהתכוון האיש לשאול, והיא מה אופי האוכלוסייה במקום מגוריו? על כוונתו של איש בשאלתו ניתן ללמוד מהמשך המשנה, שהתברר כי רצונו היה לברר אם ניתן וכדאי להציע לרבי יוסי משרת רבנות בעיר של עשירים. ייתכן והאיש התרשם מרבי יוסי שהוא גברא רבא, שעסוק בלימוד התורה וחשב שאולי הוא מתגורר בעיר של סוחרים ועובדי כפיים ואז תהיה בהצעתו כבוד לרבי יוסי, שכן ההצעה לשמש כרב עיר של אוכלוסייה עשירה לכאורה משתלמת מבחינה כלכלית ותורנית. אבל אם הוא מתגורר בעיר שכולם חכמים וסופרים לא תהיה בהצעתו מעלה יתרה שכן אופיים של חכמים וסופרים לא מונח בעשיית רווחים כלכליים, ואף ההפך, זו עשויה להיות הצעה שמפחיתה בכבודו.

על כך ענה לו רבי יוסי "מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני" ובוה כבר רמז רבי יוסי לאיש, לדחות את ההצעה לפני שהועלתה. בנוסף, המיקום בו נפגשו השניים לא רחוק ממגורי רבי יוסי שהיה מהלך בדרך, ואז הייתה רק עיר גדולה אחת של חכמים וסופרים, העיר טבריה. למרות שגם בציפורי הסמוכה היו חכמים, אבל העיר גדולה הייתה רק אחת. בתשובה זו ענה רבי יוסי על שתי השאלות, על מקום גאוגרפי של עיר מגוריו ועל אפיים ותעסוקתם של אנשי העיר, על שאלתו ועל הצעתו שהיה בדעתו להציע ועדיין לא הציע.

שאלה חמישית: למה נקט אותו אדם בלשון "רצונך שתדור עמנו" ? היה על אותו אדם לאמור רצוני שתדור עמנו, על האדם להביע את רצונו שלו ולא לדבר בשם רבי יוסי.

⁴ סוכה, (דף נב ע"ב).

⁵ בראשית, (פרק כח פסוק יא).

⁶ בבלי, ברכות, (כו ב).

⁷ בפרקי אבות, (פרק ד משנה ט"ו), בשם רבי מתיא בן חרש.

⁸ ספר דברים, (פרק ו', פסוקים ד-ט).

⁹ רבי יוסי בן קיסמא, תנא מחכמי יבנה, חי בטבריה (במאה השנייה לספירה). שלהי ימיו היו בתקופת מרד בר כוכבא, והוא היה מן הבולטים שבמתונים, אשר הביע עמדה יוצאת דופן בדרישתו להיכנע למלכות רומי, ש"מן השמים המליכה".

תשובה: נראה לומר, כי אותו אדם השתמש בכוח הכסף כדי לשכנע את רבי יוסי. אדם שיש לו מליון דינרי זהב לתת הוא אדם עשיר, ועם הצעה שכזו, חשב אותו אדם שיצליח לשנות את רצון הרב ויהפוך אותו לרצונו שלו, וזה שאמר "רצונך שתדור עמנו".

"אמרתי לו בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה! לפי שבשעת פטירתו של האדם אין מליון לו לאדם, לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד".

שאלה שישית: צריך להבין, איך הבין רבי יוסי בן קסמא שמקומו של אותו אדם אינו מקום תורה? אולי הוא מקום תורה שיודעים ומוקירים בעלי תורה, ורוצים גם לשלם על כך לרב שישמש בקודש משכורת מכובדת.

תשובה: אלא, שמתוך בקשתו שאמר "רצונך שתדור עמנו במקומו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות", ידע רבי יוסי שבמקום זה אין תורה, כי במקום של תורה, לא מתחילים לדבר על כסף וזהב, ואם הוא מציע מליון דינרי זהב, סימן שאין שם כלום, ורק כסף עומד בראש מעיניהם. גם שאותו אדם הפריז מדי בסכום שרצה להעניק לו, משמע שזהו מעשה שטן, כי אם באמת היו שם בני תורה, היה מנמק את הצעתו בצרכים רוחניים של המקום ולא היה מבטיח סכום גדול כזה בשביל שתלמיד חכם נוסף יבוא לדור בעירם.

וזאת ועוד: ידוע כי ראשית המחשבה מעידה על מהות האדם. אותו אדם תחילת דבורו היה על כסף ומכאן למד רבי יוסי כי כל מעיניו של אותו אדם נציג המקום הם בכסף ולכן אמר "איני דר אלא במקום תורה".

שאלה שביעית: לכאורה עוד תמוה מדוע לא הסכים רבי יוסי בן קיסמא ללכת לעירו של אותו עשיר, הלא הוא יכל לזכות את כל תושבי המקום בלימוד התורה הקדושה. היה עליו לקחת את הכסף והזהב, להקים שם מקום תורה, להמשיך שם את לימודו, להגדיל תורה ולהאדירה. הלא כבר נאמר באבות ¹⁰"במקום שאין אנשים השתדל להיות איש"?

תשובה: רבי יוסי בן קיסמא הבחין שלא הייתה מגמתו של אותו עשיר למען הגדלת התורה והאדרתה, אלא רק כדי שיהיה שגריר ייצוגי בפני השלטונות, לפי חשיבותו של רבי יוסי אשר לפני מלכים יתייצב. הם חיפשו רב שיתיר להם את דרך התנהלותם, ועל תפקיד מעין זה לא היה מוכן רבי יוסי להקריב את נפשו ובפרט שקיימים סיכונים רוחניים חברתיים וסביבתיים העלולים לפגום ברוחניותו. על כך אומר הרב דסלר זצ"ל ¹¹לרבי יוסי היה ברור, שאם ילך לדור בעיר שאין בה תורה, הוא יהיה מושפע מהם עוד לפני שהוא יספיק להשפיע עליהם ולכן עבורו הצעה זו ולהפסיק לעסק בתורה, ועל כן סרב לה בכל תוקף.

לסיכום, מדברי רבי יוסי וממחבר המשנה, למדים אנו אורחות חיים, חשיבות שמירת הזמן והדקדוק באופן בו אנו מנצלים אותו, היציאה לדרך רק לצורך דבר חשוב, ערך לימוד התורה בכל זמן ועת, החובה לשקול כל הצעה שמתקבלת במאזני החכמה, חשיבות מקום המגורים, הסביבה והחברה כגורמים מקדמים/מעכבים לימוד תורה והלכותיה, חשיבות הכסף בפרט והגשמיות בכלל בחיינו, לעומת הדבקות בחיי התורה כשכר בעולם הזה ובעולם הבא.

¹⁰ אבות, (פרק ב משנה ה).
¹¹ "מכתב מאלהינו" (חלק ג ע' 55), הרב אליהו דסלר זצוק"ל